

Dalok kölcsönhatásai

„... jól asszimilált idegen hatások lehetőséget adnak a gazdagodásra.”

Bartók, 1942.

Dalok kölcsönhatásai. Nehezen találtam meg ezt a rövid címet, mert nemcsak az alatta lévő alcímre és Bartókra utal, hogy a szomszéd népek és a magyar dalok hatnak egymásra és ez gazdagító, hanem arra is utal, hogy ma is keletkeznek változatok rögtönzések formájában és együttesek révén, de még nincs időtávlatunk rálátni arra, hogy a napjainkban keletkező zenék közül mi lesz időtálló. Hogyan tudunk a sok értéktelen hatás ellenére a jó továbbadásában megmaradni?

Érdeklődés felkeltésül elénekelttem a közismert orosz dalt (Áll egy ifjú nyírfa a réten – kánonban is).

Nem gondoltam volna korábban, hogy ennek a dalnak köze van a mi *Hej, tulipán, tulipánunk*-hoz (rokon a szerkezet és a dallam. Magyar Népzene Tára I. 1951). Érdemes a lábjegyzeteket, függelékeket elolvasni!

A közismert *Kis kece lányom* és a *János úr készül* daloknak morva rokonuk van. Ráadásul már Kiss Áron (1891) kötetéből is a köztudatba kerülhetett és később a Gyermekeknek (Bartók, 1909; 1946) által is.

További két kiragadott példát mutattam be a Magyar Népzene Tára I. kötetéből, amely a gyermekjátékokat tartalmazza az addig gyűjtött variánsokkal együtt.

A *Süssünk, süssünk valamit* kezdetű gyermekdal három változata közül énekeltem egyet, a gyergyóújfaluit, majd a szlovák rokon dallamát hallhatták *Eöry Brigitta* végzős hallgatóunktól, aki önszántából kereste meg ezeket az előadásomhoz. (Bartók egy másik változattal kezdi a Gyermekjátékok első kötetét.)

Az *Aki nem lép egyszerre* főképp a fiúk kedvence, Haydn trombita-jelének gyerekszerű leegyszerűsítése. (Élénekelttem, mert az előadás végén még szükségünk volt erre a szólampróbára.)

A címet és alcímet ismét kivetíttem, mert két hosszabb Bartók idézet megvilágítja az alcím tartalmát:

„...Kutatásaim nagy részét Kelet-Európában folytattam. Munkásságomat, mint magyar ember, természetesen a magyar népzennel kezdtem; rövidesen azonban a szomszédos területekre – Szlovákiára, Ukrajnára és Romániára is kiterjesztettem. Alkalmilag még messzi vidékre (Észak-Afrika, Kisázsia) is kiruccantam kutatásaimmal, hogy szélesebb látókört nyerjek. Ezen az »aktív« kutatómunkán kívül, amely a dolgokat helyszínen próbálta felkutatni, »passzív« vizsgálatokat is végeztem azzal, hogy a mások által gyűjtött és kiadott anyagot tanulmányoztam át.

Kezdettől fogva végtelenül meglepett a tanulmányozás alatt álló kelet-európai területen kezem ügyébe került anyag dallamtípusainak szokatlan gazdagsága. Kutatásaimat tovább folytatva, meglepetésem egyre nőtt.

Tekintettel a kérdéses országok aránylag csekély területére – összesen negyven-ötven milliónyi a lakosság –, a népzene ez változatossága valóban csodálatraméltó. Még figyelemreméltóbb ez, ha összehasonlítjuk más, többé-kevésbé távoli vidékek, például Észak-Afrika parasztzenejével, ahol az arab parasztzene annyival kevesebb változatosságot áruel.

Mi lehet az oka ennek a gazdagságnak? Hogyan alakulhatott ez ki? Erre a kérdésre csak később jött válasz, amikor a különböző kelet-európai népektől már elegendő anyag állt rendelkezésre a tudományos analízis számára. Az egyes nemzetek népzeneinek összehasonlítása azután tisztán megvilágosította, hogy itt a dallamok állandó csereberéje van folyamatban; állandó kereszteződés és visszakereszteződés, amely évszázadok óta tart már.

Most igen fontos dolgot kell hangsúlyoznom. A dallamoknak ez a csereberéje nem olyan egyszerű, mint sokan hinnék. Mikor egy népi dallam valamely ország nyelvi határait átlépi, előbb vagy utóbb bizonyos változásokon megy át, amelyeket az új környezet és különösen a nyelvi különbség megkíván. Minél nagyobb a két nyelv különbsége kiejtésben, hanghordozásban, metrikus viszonylatokban, szótagepítkezésben stb., annál nagyobbak a változások, amelyeken az »emigrált« dallamok – szerencsére – átmehetnek. »Szerencsére« – mondom, mert ez a jelenség önmaga nemzi, emeli a típusok és altípusok számát.

Előbb a »kereszteződés és visszakereszteződés« kifejezést használtam. Ez a »visszakereszteződés« általában a következőképpen történik: egy magyar dallamot átvesznek például a szlovákok és szlovakizálják; ezt a szlovakizált dallamformát aztán a magyarok esetleg újra átveszik és a dallam »visszmagyarosodik«. De – és ismét azt mondom, szerencsére – ez a visszamagyarosodott forma különbözni fog az eredeti magyar formától.” *Faji tisztaság a zenében (1942)* (Bartók, 1974, 455-456.)

Bartók: Népzeneink és a szomszéd népek zenéje (1934) „... Tulajdonképpen mi is népzene? Erre a kérdésre ezt a választ adhatnám: népzene mindazoknak a dallamoknak összessége, amelyek valamilyen emberi közösségnél kisebb vagy nagyobb területen bizonyos ideig használatban voltak, mint a zenei ösztön spontán kifejezői. Népszerűen szólva: Népzene olyan dallamokból tevődik össze, amelyeket sokan és sokáig énekeltek. De ha dallamokat sokan és nemzedékről nemzedékre énekelnek, akkor egyrészt ezek többé-kevésbé át is fognak alakulni – itt így, amott megint másképp – vagyis dallamvariánsok keletkeznek; másrészt viszont eredetileg egymástól eltérő szerkezetű dallamok egymáshoz hasonlóvá alakulnak át; vagyis közös sajátságú, egységes zenei stílust eredményező dallamok keletkeznek...”

Kodály: Mi a magyar a zenében? (1939) írásának részlete is a külső hatások beépülését írja le.

„A nemzeti jelleget [...] könnyebb művészi alkotásokban megéreztetni, mint elemző szóval megközelíteni. Van azonban nekünk éppen

a zenében egy szilárd pontunk, rajta megvethetjük a lábunkat, mikor azt keressük: »mi a magyar a muzsikában«. Ez a szilárd pont a népzene, annak is a legősibb rétege. Ha ugyanis kiválasztjuk, félretesszük a nép dalai közül mindazt, ami akár a szomszéd népekkel közös, akár a hazai vagy külföldi műzenéből származik, vagy bármilyen európai hatásra mutat: ami maradt, alig lehet más, mint a honfoglaló nép ősi, természetes zenéje.”

Gyakorlati példák éneklése következett ismét (Dobszay, 1984): *Lánc, lánc, eszterlánc, Ostoring, ostoring... és Ispiláng, ispiláng* – rokondallamok a kutatók is bizonytalanok, vajon német vagy magyar eredetű gyerekdalok ezek? Ich spiel ein, ich spiel ein német játékdalból vagy Kis pillánc (=lepke) magyar eredetű-e a fenti három játékdal.

A *Cickom, cickom* egy XVII. századi feljegyzésekből ismert ungarescara emlékeztet. Az *Elvesztetem páromat* kezdetű játékdalnak is németosztrák rokona van (Es kommen zwei Herren aus Ninive) dallamban és játékmódjában egyaránt. Ezek a gyermekdalok a Kiss Áron kötetben is és Bartók Gyermekeknek füzetében is megtalálhatóak.

A *Tivi-tovi tács* Galga-menti szlovák rokonnal (Kác, domor kác, ozenil tkac) rendelkezik, A $\frac{3}{4}$ -es dallamoknak: *Fekete tóba/Kis kacska fürdik, Elment a két lány* tánczenei eredetük van, ritmusuk az Európa-szerte ismert „volta” vagy „gagliarda” nevű ugrós tánc emlékélt őrzi (Dobszay, 1984).

A Magyar dal könyvében olvastam Dobszay László szavait, amely gondolatok az ízléses rögtönzés kereteire hívják fel a figyelmet:

„A szöveg- és dallamváltozatok megismerése lehetőséget ad a lényeges és lényegtelen vonások világos elkülönítésére, s ösztönzést a kreativitásra és improvizációra a különböző stílus-körön belül.” (Dobszay, 1984, 110.)

Az itt látható táblázatban azt foglaltam keretbe, mikor, mi rögtönözhető.

Dallamok csereberéje napjainkban

Kiindulás	Szöveg	Dallam	Mi rögtönözhető?
Népi gyermekjátékdal	Változatok a gyűjtésekben	Változatok a gyűjtésekben	Stílusok belül szöveg is, dallam is, játék is
Európai gyermekdalok	Eredeti nyelven – gyerek halandzsák Költői fordítás	Kottához hűen	Szöveg a helyzethez igazítva (játék)
Komponált gyermekdalok	Költői szöveg	Kottához hűen	Szöveg a helyzethez igazítva (játék)
Vers (vagy mondóka)	Kötött	Kölcsönözhető magyar népi dallam vagy komponált dal	Dallam, szöveg a helyzethez igazítva (játék)

A táblázat első sorára láttunk is és tudunk is saját példákat.

A második sorra két példát hoztunk, Eöry Brigittával, aki a harmadéves vizsgán beteljesítette óhajomat és az önállóan tanult cseh és horvát dallamot az Európai gyermekdalok függelékben található eredeti nyelven is hozta – élő bemutató. Mennyivel többet tartalmaz így, mint bármilyen szép műfordítás önmagában!

A komponált gyermekdalokhoz főként játékot a magyar népi hagyományból – rögtönözhetünk.

A vers vagy mondóka, mint kiindulási alap nagy szabadságot ad a kötött szöveg ellenére: Weöres: Legyen álmod c. (Rongyszőnyeg 79) verse: Takaród hadd igazítsam / puha párnád kisimítsam, legyen álmod kerek erdő / madaras rét, bokor-ernyő. – Hej, Vargáné, vagy Sárگا csikó dallamára (huzsedári refrénnel).

D's s f m f s d's s f m r d dallamra az Erre kakas, erre tyúk, erre van a gyalogút – mondóka vagy Jákobnak volt hat fia, mind a hat csizmadia kezdetű mondóka illeszthető.

Szlovák gyermekdalra, Hívjad a, hívjad a falovacskát éppen ráillik Weöres Tó vize, tó vize csupa nádszál, Egy kacsza két kacsza odacsáskál... (A példák Gállné Gróh Ilonától valók, személyes közlés 2016. január 21-én)

Az ügynevezett gyermekzenékhez sok üzleti haszon járul (az előadáson ez a táblázat utolsó sorában szerepelt). Csinján kell a megítélésükkel bánni. Ha otthoni meghallgatáskor sokadszorra is jó minőségűnek találjuk, találjunk ki hozzá játékot. Ha bizonytalanok vagyunk a megítélésben, ne vigyük gyerekek közé. Az érték nem függ össze az eladhatósággal.

Törzsök Béla Zenehallgatás az óvodában c. könyvének bevezető szavai kissé elkerülik a figyelmünket. Rögtönzés dallamban (szövegben) oldott léggört teremt, felszabadít improvizációra serkent, integrálásban segít.

A dúdolásról írja Törzsök Béla (1982, 14.): „Valamiféle szelíd hangulatot kelt és szinte számúzi a durvaságot.”

Visszatérve az ügynevezett gyerekzenékhez, meg kell említenem az ízlésformálást, ami élethosszig tartó önnevelés. A feszültség és oldás az értékes műben mindig jelen van.

Ferge Béla, korábbi konferenciánk előadója írja Értékes vagy csak divatos (2011) könyvében, hogyan tudunk kilépni, előre lépni önmagunk és a ránk bízottak miatt az ízlésünk egyre mivesebbé tételében. Csak nagyon röviden kivonatolva:

- közös éneklés (család, barátok)
- énekbeszéd (Alkossunk bátran! Legyünk kreatívak)
- élőzenei élmények (odafigyelő zenehallgatás)
- utánpótlás vagy tánc (képzeletbeli hangszereken játszani, kötetlen mozgással zenét követni)
- természet és csend (szemlélődés, nyitottság)

Közös énekléssel, Szőnyi Erzsébet által megtalált quodlibet éneklésével (Látom a holdat *ausztrál gyermekdal, angol nyelven* – Aki nem lép egyszerre) zártam az előadást.

(A konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata)

dr. Kismartony Katalin

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- BARTÓK B.; KODÁLY Z. (1951) (szerk.): *A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok.* (Sajtó alá rendezte Kerényi György.) Budapest: Zeneműkiadó Vállalat.
- BARTÓK B. (1974): *Bartók breviárium* (Összeáll. Újfalussy J., szerk. Lampert Vera.) Budapest: Zeneműkiadó Vállalat.
- DOBSZAY L. (1984): *A magyar dal könyve.* Budapest: Zeneműkiadó
- FERGE B. (2011): *Értékes vagy csak divatos.* Veszprém: Nyitott könyvek.
- FORRAI K. (1966): *Európai gyermekdalok.* Budapest: Editio Musica.
- FORRAI K. (1974): *Ének az óvodában.* Budapest: Editio Musica.
- FORRAI K. (1986): *Ének a bölcsődében.* Budapest: Editio Musica.
- GÁLLNÉ GRÓH I. (2010): *Ringató.* Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- GYÖNGY K. (2015): *Első lépések a művészetek felé II.* Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- KISS Á. (1891): *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény,* (A bibliográfiai függelék összeáll.: Jávorai Jenő, Volly István) Budapest, Hasonmás kiadás 1984.
- KODÁLY Z.(1974): *Visszatekintés* (szerk. Bónis F.). Budapest: Zeneműkiadó Vállalat
- SZŐNYI E.(1975): *Biciniumok.* Budapest: Editio Musica

Forrai Katalin-díj

Nevezési felhívás

A Nemzetközi Forrai Katalin Díjat alapító bizottság örömmel adja hírül, hogy 2016 januárjában újra felhívást tett közre.

A díjat odaítélő – nemzetközileg ismert pedagógusokból álló – szakmai bizottság ismét nagy érdeklődéssel várja a **Nemzetközi Forrai Katalin Díj** elnyerésére szóló jelöléseket.

A rangos díj emléket állít Forrai Katalin felbecsülhetetlen értékű pedagógiai munkásságának, melyet élete során a kisgyermekkor zenei nevelés terén fejtett ki. Hisszük, hogy Forrai tanárnő szellemi örökségének ápolása, szakmai hitvallásának ismerete és átörökítése napjaink gyakorlatában is nagy fontossággal bír. A világ számos országában tisztelettel azoknak emberi, pedagógusi nagyságának. A díj buzdításul is szolgál azon pedagógusok számára, akik napjainkban is az igényes zenei nevelési nevelés megvalósulásán munkálkodnak.